

УМАНСЬКЕ ВІКАРІАТСТВО В СТРУКТУРІ ЄПАРХІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

З'ясовується обставини відкриття інституції другого вікарія (заступника київського митрополита), що титулувався «Уманським», персоніфіковано склад Уманського вікаріатства та наводяться короткі біографічні відомості Уманських вікаріїв. Аргументовано підкреслюється не випадковість такого титулування, як прояв особливо пильної уваги єпархіального керівництва до складного в етноконфесійному відношенні повітового міста Умані.

Ключові слова: Київська митрополія, вікарій, єпископ Уманський, Умань, Київська єпархія, Уманське вікаріатство.

Проблематика церковної історії правомірно актуалізується і займає все більше місця серед наукових досліджень сучасних істориків. Це обумовлено тим, що тривалий час вона практично не розроблялася, а відтак, в силу політичних причин, з поля зору дослідників випадав потужний пласт історичного матеріалу. Присмаку гіркоти додає те, що йдеться про історію суспільної інституції – Православної Церкви – яка мала найпотужніший вплив на духовне життя суспільства. І якщо останнім часом ситуація виправляється в площині повернення та створення нових досліджень загальноцерковної історії, більших чи менших її частин на макро рівні, то церковне життя на єпархіальному рівні все ще не всебічно охоплене увагою дослідників. Надто коли йдеться про функціонування окремих структур єпархіального управління чи персоніфікацію очільників цих структур. А саме такі дослідження дають змогу виокремити регіональну специфіку церковної історії України, що значно доповнюватиме і урізноманітнюватиме загальне полотно історії Православної Церкви.

В сучасній історіографії церковної історії вже є ґрунтовні дослідження функціонування єпархіальних органів влади в Київській єпархії, в яких відзначені особливості розвитку церковної організації в цілому, вмотивовано особливий інтерес до Київської митрополії як найбільшої церковно-адміністративної одиниці імперії, яка мала велику кількість глибоких церковних традицій і визначних святинь та яка була складною в етноконфесійному плані. Зокрема Володимир Перерва, досліджуючи статус єпархіальних органів влади в Київській митрополії XVIII-XIX століття, реконструює управлінську вертикаль митрополії, відзначає особливості її функціонування за умов потужного державного тиску і звертає увагу на роль національного фактору в законодавчому формуванні статусу єпархіальної управлінської вертикалі та парафіяльного священства [1]. Становище єпархіальних органів влади Київської митрополії було предметом дослідження О.В. Спінула та О.А. Чиркової [2]. Однак розділ, присвячений XIX століттю не містить аналізу місцевого архівного матеріалу і є доволі поверховим з точки зору дослідження означеної нами проблеми. Більш наближеними до об'єкту нашого наукового інтересу є дослідження Ю.В. Коптюка [3] та І.М. Шугальнової [4]. Але автори в доволі широких регіональних межах розглядають реформування та модернізацію управлінських структур, тому визначаючи загальні тенденції цих процесів, вони залишають поза своєю увагою означену нами проблему. Отож, відзначаючи в цілому дослідницький інтерес до системи управління Київською митрополією (єпархією) і наявність праць, в яких вона реконструйована, все ж зауважимо, що не всі управлінські структури в достатній мірі вивчені.

Метою даної наукової розвідки є систематизація наявних відомостей та введення нових матеріалів про Уманське вікаріанство та його очільників, що титулувалися вікаріями Уманськими. Це значно доповнюватиме регіональну історію та загалом збагачуватиме історію Православної Церкви в Україні.

Вікарії або вікарні єпископи це заступники архієрея і обов'язки їхні, як правило, чітко визначалися. Як відзначають сучасні дослідники, надцентралізація єпархіальної піраміди управління, що наділяла київських

архієреїв обов'язком дріб'язкової опіки щодо підлеглих структур, стала причиною відкриття в 1799, 1874 і 1885 роках трьох вікарних кафедр [1,с.8]. Перший вікарій (з 1799 р.) титулувався єпископом Чигиринським, а згодом – Канівським, другий (з 1874 р.) – єпископом Уманським, а з 1892 р. єпископ Уманський був уже третім вікарієм Київської єпархії. З того часу перший вікарій титулувався єпископом Канівським, другий єпископом Чигиринським, а третій – єпископом Уманським. Та ці перестановки не применшували роль єпископа Уманського, який як вікарій київського митрополита опікувався системою освіти. З часу утворення Уманського вікаріатства, тобто з 1874 року, він був настоятелем Києво-Братського монастиря і ректором Київської духовної академії. У його віддані були усі духовні навчальні заклади Київської єпархії та Уманський і Липовецький повіти Київської губернії. Це два південні повіти, доволі віддалені від Києва, які займали значну частину площі губернії і були досить густонаселеними. Уманський повіт за чисельністю населення був другим після Київського повіту, а за величиною площі займав третє місце серед 12-ти повітів губернії. До того ж, на території Уманського повіту було 147 православних храмів, а це більше, ніж у Київському повіті з містом, бо там їх налічувалось 138. В усіх інших повітах губернії церков було значно менше. Доречним буде нагадування і про те, що до приєднання Правобережної України до Російської держави, Уманщина перебувала під потужним впливом католицької і греко-католицької церков. З метою його викорінення на такій обширній території, Уманський повіт перебував у зоні особливої уваги регіонального керівництва Православної Церкви. Тому титулування вікарія, що відав освітою, - «Уманський» - було цілком закономірним.

Упродовж досліджуваного періоду кафедру єпископа Уманського обіймало 11 осіб. Почергово її очільниками були: **Філарет** (Філаретов) – 28 липня 1874 р. – 31 грудня 1877 р.; **Михайл** (Лузін) – 28 січня 1878 р. - 19 березня 1883 р.; **Полікарп** (Розанов) – 9 вересня 1884 р. – 1887 р.; **Іриней** (Орда) – 9 травня 1888 р. – 12 липня 1890 р.; **Анатолій** (Станкевич) – 12 липня 1890 р. – 29 вересня 1892 р.; **Іаків** (П'ятницький) – 29 вересня 1892 р. – 16 січня 1893 р.;

Іоаннікій (Надеждін) – 21 лютого 1893 р. – 10 лютого 1896 р.; **Сергій** (Ланін) – 2 червня 1896 р. – 16 березня 1902 р.; **Агапіт** (Вишневський) 7 квітня 1902 р. – 3 січня 1908 р.; **Феодосій** (Олтаржевський) – 3 січня 1908 р. – 13 серпня 1910 р.; **Димитрій** (Вербицький) – 30 жовтня 1910 р. – 1921 р., а потім ще раз у 1924 році. Як видно, в середньому період служби тривав 3-4 роки.

Четверо з одинадцяти вікаріїв Уманських були місцевими, тобто народилися в Україні. Це: Іриней (Орда Харисим Михайлович), народився в сім'ї священника Полтавської єпархії; Агапіт (Вишневський Анатолій), походив із сім'ї диякона Волинської губернії; Феодосій (Олтаржевський Петро Наркісович), продовжувач священницької династії з Уманського повіту Київської губернії; Димитрій (Вербицький Максим Андрійович) теж родом з Полтавської губернії. Якщо подивитися на час їх служби, то три останніх служили в перші десятиліття ХХ століття, що було відображенням реформаційних змін та намаганням демократизувати як суспільне, так і церковне життя.

Щодо освітнього рівня, то усі єпископи Уманські мали академічну освіту. П'ятеро із одинадцяти очільників Уманського вікаріатства закінчили Московську духовну академію, ще п'ятеро – Київську і один – С.-Петербурзьку духовну академію. Зрозуміло, що найвища духовна освіта була необхідною умовою для заняття посади, претендент на яку опікувався системою освіти в єпархії.

Якщо проаналізувати місця попередньої служби єпископів Уманських, то варто відзначити що усі вони мали достатній досвід священнослужіння та обіймали достатньо високі посади в ієрархії Православної Церкви. Так, Філарет перед хіротонією в сан єпископа Уманського був ректором Київської Академії, Михаїл – ректором Московської академії [5, с.39-40], Полікарп – архімандритом Києво-Миколаївського монастиря, Іриней – майже п'ять років перед хіротонією теж був ректором Київської духовної академії; Анатолій був переведений з кафедри єпископа Острогожського Воронежської єпархії, Іаків перед переведенням до Києва обіймав кафедру єпископа Балахнінського Нижегородської єпархії [6, с.251], Іоаннікій був піднесений до гідності єпископа

Уманського з посади ректора Могилівської духовної семінарії в сані архімандрита. Єпископ Уманський Сергій (в миру Ланін Костянтин Іванович) народився в купецькій сім'ї м. Москви, закінчив 2-у московську гімназію та Московську духовну академію зі ступенем кандидата богослов'я і працював в духовному училищі, в духовних семінаріях, а потім – намісником Києво-Печерської Лаври [7, с.478]. Єпископ Уманський Агапіт до хіротонії був ректором Катеринославської духовної семінарії в сані архімандрита [8, с.209]. А єпископ Феодосій до обрання в 1907 році ректором Київської духовної академії, після чого у 1908 році послідувало його висвячення у єпископа Уманського, другого вікарія Київської єпархії, уже обіймав кафедри єпископа Єлисаветградського Херсонської єпархії, єпископа Чистопольського Казанської єпархії та єпископа Прилуцького Полтавської єпархії. Тобто до призначення на Уманське вікаріатство він мав чималий досвід праці на освітянській ниві. Закінчивши Київську духовну академію кандидатом богослов'я, він працював в Єдинецькому, а згодом – Києво-Софіївському духовних училищах [9, с.1116-1117]. В сані архімандрита 31 жовтня 1910 року в Свято-Троїцькому соборі Олександрівської Лаври в Петрограді відбулась його хіротонія в єпископа Уманського [10, с.12]. Усі очільники кафедри єпископа Уманського, вікарії Київської єпархії, мали академічну освіту, досвід роботи в різних ланках системи духовної освіти і мали забезпечувати дієве керівництво єпархіальною ланкою освіти.

Отож, навіть коротке ознайомлення з біографіями священнослужителів, які висвячувались в єпископський сан чи переводились на кафедру єпископа Уманського, що був вікарієм київського митрополита, дає підстави стверджувати про особливу увагу церковного керівництва до системи освіти. Адже саме вікарний єпископ, що титулувався «Уманський», опікувався усіма навчальними закладами Київської єпархії та двома віддаленими великими повітами Київської губернії. З часу відкриття Уманського вікаріатства у 1874 році його очолювали високоосвічені та досвідчені священнослужителі, які своєю подвижницькою працею удосконалювали освітню мережу і тим самим

сприяли духовному зростанню багатьох поколінь українців. Вони становили духовну еліту тогочасного суспільства і проявом пошанування їхньої праці могло б стати складання найповніших їх життєписів та публікація історичних нарисів про них.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Перерва В.С. Статус єпархіальних органів влади та парафіяльного священства в Київській митрополії кінця XVIII-XIX століття. – Автореф. ... канд.іст.наук.-К., 2002.-19 с.
2. Спінул О.В., Чиркова О.А. Органи єпархіального управління Київської митрополії у XVIII-XIX ст.-К., 1996.-20 с.
3. Коптюх Ю.В. Реформи устрою Російської Православної Церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) – Автореф. ... канд.іст.наук.-К., 2005.-20 с.
4. Шугальова І.М. Модернізація єпархіальних структур православної церкви в Україні в другій половині XIX ст.// Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць/ Гол.ред. В.М.Вашкевич.-Вип.8.-К., 2007.-С.208-219
5. «Киевские Епархиальные Ведомости» (далі – КЄВ).- 1882. – №2.
6. КЄВ. – 1892.- №20.
7. КЄВ. – 1896.- №12.
8. КЄВ. – 1902. - №8.
9. КЄВ. – 1910. - №46.
10. «Прибавление к «Киевскому Епархиальному Вестнику». – 1918. - №3.

Уманское викариатство в структуре епархиального управления Киевской митрополии XIX – начала XX века

Определяются обстоятельства открытия институции второго викария (по митрополита), который имел титул – «Уманский», установлен персональный состав Уманского викариатства, а также наводятся некоторые биографические сведения об викариях Уманских. Аргументировано подчеркивается не случайность такого титулования, так как это было проявлением особо пристального внимания епархиального руководства к сложному в этноконфессиональном плане уездному городу Умани.

Ключевые слова: Киевская митрополия, викарий, епископ Уманский, Умань, Киевская епархия, Уманское викариатство.